

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Vincas Krėvė politikos liūne (1920-1926)

2012-07-02

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Istorija ir rašytojas

AUTORIUS: Vladas Turčinavičius

DATA: 2012-07

Vincas Krėvė politikos liūne (1920-1926)

Vladas Turčinavičius

Vincas Krėvė-Mickevičius lietuvių literatūroje reiškėsi kaip fenomenalus kūrėjas. Jis pirmasis sukūrė raiškius herojiškus, atgimstančią tautą žavinčius personažus Šarūną, Skirgailą ir kitus. Gerai pažinęs Oriento kultūras, 1913 m. išspausdintoje apysakoje „Pratjekabuda“ pirmasis sukuria poetišką filosofinę parabolę, kreipiančią į būties slėpinių apmąstymus. Nuo studijų laikų visą gyvenimą rašo epinį veikalą Biblijos tema „Dangaus ir žemės sūnūs“, kurį išleidžia gyvendamas Amerikoje. Žvelgiant į šią kūrybingą asmenybę, galima numanyti, kad politikos sfera V. Krėvei turėjo būti pats tikriausias liūnas.

Istoriografijoje menkai atskleista V. Krėvės-Mickevičiaus visuomeninė ir politinė veikla Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpiu (1920-1926). Iš dabarties istorikų šį laikotarpį atidžiau tyrinėjo tik Mindaugas Tamošaitis straipsniuose: „V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos šaulių sąjunga (1922-1924)“⁽¹⁾ ir „Seimo veiksny V. Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvių tautininkų sąjungos santykiuose (1920-1926 m.)“⁽²⁾. V. Krėvė epizodiškai minimas Zenono Butkaus straipsnyje „Jei opozicija gauna paramą iš svetur...“⁽³⁾

M. Tamošaitis straipsnyje įrodinėja, kad rašytojas tik asmeninių politinių ambicijų vedamas net tris kartus bandė tapti Seimo nariu ir jam tai nepavyko. Istoriko nuomonę, kad Lietuvos šaulių sąjungos (toliau LŠS) pirmininkas „ėmėsi savotiškos avantiūros. Prieš naujus - 1923 m. Seimo rinkimus, savo iniciatyva mėgino supolitinti šią populiariausią šalyje nepolitinę ir karinę organizaciją“⁽⁴⁾, tenka laikyti pernelyg tiesmuka. Taip pat nepagrįstas istoriko teiginys, kad politika V. Krėvės gyvenime užėmė išskirtinę vietą. Apie tai pats klasikas 1947 m. laiške Mykolui Biržiškai rašė: „Aš visuomet buvau toli nuo politikos ir visuomeninės veiklos.“ dzūkišką rašytojo būdą, polinkį pasišaipyti iš savęs jaučiame ir kitame laiške M. Biržiškai (1952 04 09): „Ypač bijau „politikų“. Pabuvojau vieną kartą politiku ir taip „apsišutinau“, kad dabar tos

politikos bijau kaip velnias kryžiaus.“ Taip V. Krėvė prisimena savo faktišką trijų savaitių buvimą 1940 m. vadinamosios Liaudies vyriausybės ministro pirmininko pavaduotoju ir užsienio reikalų ministru. Žvelgiant į ano meto Lietuvos istorinius įvykius tenka pastebėti, kad V. Krėvė atsidurdavo politinėje veikloje tik tuomet, kai Lietuvos valstybei grėsdavo pavojus iš vidaus arba išorės.

Nors rašytojas iš Baku grįžo 1920 m., tačiau į politinį, visuomeninį Lietuvos sūkurį įsijungė tik apie 1921 m. pabaigą (dalyvavo mitinge Kaune ir pasakė kalbą prieš Kazio Griniaus vyriausybės vykdomas derybas su Lenkija dėl federacijos sudarymo)(5), taip pat 1922 m. liepos 24 d., kai buvo išrinktas LŠS pirmininku. M. Tamošaitis visiškai neatskleidžia to meto istorinių, politinių aplinkybių, kodėl Tautos pažangos partija (toliau TPP) ir vėlesnė Lietuvių tautininkų sąjunga (toliau LTS), kurios pirmininku teko būti V. Krėvei, pralaimėjo trejuose Seimo rinkimuose. Istorikas nuklysta į asmenines interpretacijas ir tampa lyg psichologu, taip kurdamas klaidingą ir nepilną V. Krėvės politinės veiklos įvertinimą, neparodo tikrųjų V. Krėvės, kaip politiko, vizijų ir tikslų, o jo naudotas politines priemones paverčia tikslais. M. Tamošaičio neobjektyvumo priežastis – rėmimasis tik valdančiųjų to meto partijų spauda ir prieš V. Krėvę nusiteikusių politinių priešininkų nuomonėmis, visiškai nekreipiant dėmesio į Lietuvos valstybės vidaus ir išorės politinę situaciją.

Šiuo straipsniu norėčiau įrodyti minėtų istoriko straipsnių neobjektyvumą bei šališkumą ir atskleisti tikruosius veiksnius, vedusius V. Krėvę į kelerius metus trukusią politinę veiklą.

Pirmieji demokratijos žingsniai

Lietuva XX a. pradžioje kūrėsi pokarinių revoliucijų veikiama, kai visur skambėjo laisvės šūkiu, o šią laisvę galėjo garantuoti demokratinė parlamentinė santvarka. Lietuviai, kurių dauguma buvo žemdirbiai kaimiečiai, gyveno versdamiesi ūkio darbais ir jiems visuomeniniai bei tautiniai reikalai buvo svetimi. Uždarame kaime ar mažame miestelyje gyvenančiam lietuviui vienintelis žiburėlis jo gyvenime buvo paprinė bažnyčia ir jos kunigai. Čia slypėjo Krikščionių demokratų partijos (toliau LKDP) pasisiekimas pirmųjų Seimų 1920, 1922 ir 1923 m. rinkimuose, nes nė viena kita partija neturėjo tokių palankių agitacinių galimybių – bažnyčių tinklo ir kunigų autoriteto. Tiesa, miesto gyventojus ir kaimo samdinius labai veikė iš Rusijos plūstantys revoliuciniai ir socialistiniai, prastuomenei patrauklūs lozungai ir šūkiu. Ši visuomenės dalis pasirinko kairiąsias partijas: Lietuvos valstiečių sąjungą (toliau LVS) ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partiją (toliau LSLDP), kurios 1922 m. gruodį susijungė į Lietuvos valstiečių liaudininkų partiją (toliau LVLP). Dėl šių priežasčių minėtos partijos po pirmųjų Seimų rinkimų ir dalijosi valdžios kėdėmis, kūrė įstatymus ir paskelbė Laikinąją Konstituciją, o Lietuvos nepriklausomybės pirmieiviai TPP vadovai Antanas Smetona, Augustinas Voldemaras ir kt. liko be valdžios kėdžių ir atsidūrė opozicijoje.

Steigiamojo Seimo rinkimų priešaušryje, 1920 m., TPP priešingos politinės jėgos piršo „buržuazinės partijos“ pavadinimą, o šis naujadaras sklido iš Rusijos ir pagal ano meto „revoliucinę dvasią tapo paniekos žodžiu, lyg keiksmažodžiu“(6), – rašo tarpukario istorikas Juozas Jakštas. Juolab šiuo žodžiu paženklinta partija buvo laikoma antiliaudine, piniguočių ir kapitalistų partija, nors Lietuvoje pokariniiais visuotinio

skurdo laikais piniguočių nebuvo. Tad krikščionių demokratų ir „liaudinių“ partijų propagandininkams TPP diskredituoti buvo lengva. Krikščionys demokratai, agituodami balsuoti už savo partijos kandidatus, primindavo tik liaudininkų ir socialdemokratų partijas, o apie TPP tik pridurdavo, kad „jūs už ją nebalsuosite, nes ji yra ponų partija, nors ir priklauso prie tikybinių partijų sparno“(7). Apie TPP tikiškumą Krikščionių demokratų partijos lyderis priešrinkiminėje kalboje išsitaręs, kad „ir šuva įbėga į bažnyčią slėpdamasis nuo lietaus“(8). Ypač TPP puolė kairiosios partijos: LVS ir LSLDP, jie prikaišiojo TPP vadovams vokiečių kunigaikščio Uracho rinkimą Lietuvos karaliumi, kad ji esanti ponų partija ir linkusi išsaugoti dvarus bei pasisakanti prieš žemės reformą.

Tačiau TPP savo programoje pasirinko ne liaudį, kaip darė Rusijos revoliucinių šūkių paveikti kairiųjų ir vadinamųjų demokratinių partijų agitatoriai, bet visą tautą, valstybę. Įtikinamai anų laikų partijų susikirtimą perteikia J. Jakšto citata: „Kai krikščionių demokratų laikraštis „Laisvė“ ėmė skelbti, kad Pažangos partijos nariai nekenčia ir neužjaučia liaudies, Juozas Tumas atkirto: „Mylime ir užjaučiame [liaudį], tik mūsų dievukas yra ne pati liaudis, juoba ne kuri jos dalis, bet tik tauta, valstybė“(9). TPP buvo santūri žemės reformos klausimu, ji neapšaukė dvarininkų socialiniais priešais, kaip tai darė socialistinės ir demokratinės partijos. TPP kova su dvarininkais reišėsi tik tautybės ir kultūros plotmėje, o kai šie darėsi Lietuvos patriotais – būdavo laikomi savais, nors ir turėdami daugiau žemės negu ištisas sodžius. Dvarininkas, Stepono Batoro universiteto prof. Valerijonas Meištavičius (Meysztowiczius) didžiavosi savo protėviais iš LDK ir atsiminimuose rašė: „ne tik mokėjome abi kalbas, bet ir buvome su abiem kalbom susiję, tikraja žodžio prasme dvikalbiai. Šią dvikalbystę laikėme turtu, privilegija, kurios neturėjo „koroniažai“ – karūniečiai. Didžiavomės savo senąja lietuvių kalba“(10). Pažangiečiai ir A. Smetona iš principo nebuvo priešingi kairiųjų ir LKDP radikaliai žemės reformai, jie tik skatino vengti labai smulkių ūkių ir reformą vykdyti nuosaikiai, atsižvelgiant į bendrus tautos bei valstybės reikalus. Pasirodžius oficioze „Lietuva“ straipsniui, kuriame buvo išsakyta nuomonė, kad Lietuvos pripažinimas jau seniai būtų išspręstas, jei ne „Steigiamojo Seimo radikalingi žemės reformos įstatymai“(11), TPP laikraštis „Tauta“ dėl delsimo pripažinti Lietuvą tarptautiniu subjektu pareiškė: „Ką mes velijame: radikalią žemės reformą nuo kieno nors priklausomoje Lietuvoje (sakykim, nuo Rytų) ar Santarvės pripažinimą. Ko norime pasiekti? Ar ūkio našumą pakelti, ar sunaikinti dvarininkų luomą? Jei šie du tikslai suderinami, tai ir Santarvė nedelstų pripažinti Lietuvą“(12). Dvarininkų žemės karpymo problema naudojosi lenkų propaganda, ir tai buvo viena iš priežasčių, kodėl Antantės valstybės Lietuvą pripažino tik 1922 m. gruodį.

TPP į Steigiamojo Seimo rinkimus ėjo be skambių revoliucinių šūkių, su konservatyvia socialine programa, remdamasi vien tautine ideologija, todėl pralaimėjo. Panašiai pasikartoję 1922 ir 1923 m. Seimo rinkimuose, kuriuose, be TPP įžymybių A. Smetonos, A. Voldemaro, Martyno Yčo, dalyvavo ir V. Krėvė, rašytojas, kurio kūryba žavėjosi ir ja didžiavosi didelė lietuvių visuomenės dalis. Apie tai liudija Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, pirmą kartą apie V. Krėvę išgirdusi 1917 m. iš lietuvių studentų Maskvoje: „Kaip per miglas atsimenu apytuštį kambarį, stalą, prie kurio kažkas skaitė Krėvės veikalą [dramą „Šarūnas“ – V. T.]. Lietuviškai tada dar silpnai mokėjau, tai ne viską supratau, tačiau iš sekusių diskusijų suvokiau, kad autorius – pasaulinio masto rašytojas. Lietuvis pasaulinio masto rašytojas! Tai man padarė tokį

didelį įspūdį, kad Krėvės vardą įsidėmėjau "(13).

Politinės veiklos pėdsakai Baku mieste

Po 1917 m. Vasario revoliucijos Rusijoje ir vėlesnio bolševikų Spalio perversmo, 1918 m. gegužės 28 d. Užkaukazėje susikūrė Azerbaidžano Demokratinė Respublika. Šis faktas istorijoje įdomus tuo, kad tai pirmoji demokratinė valstybė, atsiradusi islamo pasaulyje ir gyvavusi iki 1920 m. balandžio 28 d. Pradžioje jos vyriausybė bazavosi Genco mieste, nes Baku nuo 1917 m. lapkričio iki 1918 m. liepos valdė bolševikai, vadinamoji Baku komuna, siekusi aprūpinti Sovietų Rusiją nafta. 1918 m. rugpjūtį bolševikus iš Baku išvijo Azerbaidžano ir Didžiosios Britanijos kariuomenės. 1920 m. sausio 15 d. Paryžiaus taikos konferencijoje Antantės valstybės pripažino Azerbaidžano Respubliką *de facto*. 1920 m. balandžio 28 d. bolševikinės Rusijos kariuomenei užėmus Baku įkurta Azerbaidžano Sovietų Socialistinė Respublika, kuri 1922 m. gruodį įjungta į bolševikų imperiją – Sovietų Sąjungą.

V. Krėvė, nuo 1909 m. gyvendamas Baku mieste, tapo žymia asmenybe, nes, be mokytojavimo Baku realinėje gimnazijoje ir mergaičių gimnazijoje, kuriose dėstė rusų kalbą ir literatūrą, nuo 1912 m. Liaudies universitete dėstė persų viduramžių poeziją, budizmą ir islamą, o 1919–1920 m. tapo Baku universiteto docentu. Savo pasisakymais gerbė azerbaidžaniečių tautą, o gimnazijoje gynė azerbaidžaniečių mokinių norą mokytis savo gimtąją kalbą. Čia verta prisiminti ano meto epizodą: Abdula Šaygas (azerbaidžaniečių literatūros klasikas) kartu su V. Krėve dirbo toje pačioje gimnazijoje ir dėstė azerbaidžaniečių kalbą. Kartą į dėstytojų kambarį įsiveržė dvarininkas Mamedbekovas. Visiems matant ir girdint, jis kreipėsi į A. Šaygą: „Kuriam galui jūs grūdate mano sūnui į galvą niekam nereikalingą kalbą? Kokia iš to nauda?“ Visi dėstytojai tylėjo. Tai dar labiau komplikavo padėtį. Ir V. Krėvė, visa tai stebėjęs, neišlaikė: „Žmogus, kuris gėdinasi savo gimtosios kalbos, nevertas žmogaus vardo“, – įsikarščiavęs išpylė jį, apgindamas A. Šaygą(14).

Albertas Zalatorius, apibūdinamas V. Krėvės charakterį, teigia, kad esminė rašytojo nuostata yra laisvė: „maištas buvo antra didžioji Krėvės metafizinė vertybė, be kurios jis negalėjo gyventi. Bet koks kultas ar paklusnumas jam atrodė svetimas žmogaus prigimčiai. Autoriteto neigimas jam buvo viena didžiausių saldybių“(15). Gal dėl to Rusijos imperijoje bręstant revoliuciniams įvykiams V. Krėvė neliko nuošalyje, o susiejo savo politinę veiklą su Socialistų revoliucionierių (eserų) partija. Šios partijos atstovai V. Krėvę 1917 m. spalio 29 d. išrinko į Baku miesto Tarybą, susikūrus Azerbaidžano Demokratinėi Respublikai jis tapo Baku Tarybos sekretoriumi, o 1919 m. buvo paskirtas Lietuvos Respublikos konsulu Azerbaidžane. Dirbdamas konsulu V. Krėvė rūpinosi lietuvių grįžimo į Tėvynę reikalais, o bolševikams užgrobus Baku padėjo iš jo išvykti bėgantiems nuo bolševikų teroro žmonėms. 1920 m. gegužės mėn. grįždamas į Lietuvą su šeima padėjo savo bičiuliui, kadetų partijos nariui(16) Michailui Podšibiakinui, pakeitusiam pavardę į Mykolo Banevičiaus, kartu vykti į Lietuvą. M. Podšibiakinas buvo baigęs universitete teisės studijas, buvo kadetas, bet jam tai netrukė bičiuliauti su V. Krėve, eserų, ir diskutuoti politikos ir Rusijos ateities klausimais.

Čia pravartu prisiminti, kas buvo eserų partija. Tai narodnikų (liaudininkų) ir socializmo idėjų derinys. 1905 m. eserų partijos programa numatė panaikinti

monarchiją ir Rusiją paskelbti federacine demokratine respublika, suteikti gyventojams pilietines teises ir laisves, socializuoti žemę ir kt. (anuomet šios idėjos galėjo sudominti V. Krėvę, nes Lietuvai tapti federacijos subjektu buvo pažangu, kadangi tais laikais Rusijos imperijoje Lietuvos net vardo nebuvo nei geografinė, nei politinė prasme). Eserų partijos elektoratas buvo valstiečiai ir tarnautojai. Po 1917 m. Vasario revoliucijos eserai tapo stipriausia Rusijos partija, sudarė daugumą Steigiamajame susirinkime, nuo 1917-ųjų liepos iki lapkričio įėjo į Laikinąją vyriausybę. Po bolševikų Spalio perversmo dalyvavo organizuojant kovą prieš bolševikų valdžią. Rusijos valdžioje įsitvirtinę bolševikai 1922 m. birželį keturiolika pagrindinių eserų veikėjų sušaudė, o vėliau represavo likusius.

Lietuvoje eserų idėjos darė įtaką kai kuriems inteligentams. Eserams idėjiškai artima buvo 1917 m. Petrograde įsteigta Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partija (LSLDP). Ši partija ilgą laiką, 1919–1926 m., kartu su LKDP sudarė koaliciją ir valdė Lietuvos respubliką.

V. Krėvės politinė vizija - didelė Lietuva. Baku eseras tampa tautininku

Jei patikėtume M. Tamošaičio nuomone, kad V. Krėvė siekė valdžios tik dėl asmeninių ambicijų, tai, regis, jam labiau tiko rinktis valdančiąją Lietuvos partiją – LSLDP, kurios ir ideologija jam buvo artima, žinoma dar iš Baku laikotarpio. Tuo labiau V. Krėvei, kilusiam iš ūkininkų, galėjo imponuoti kairioji, po susijungimo ilgai buvusi valdžioje Lietuvos valstiečių liaudininkų partija (LVLP). Populiaraus rašytojo autoritetas šią partiją būtų dar labiau sustiprinęs. Vadinasi, V. Krėvė ne „asmeninių ambicijų vedamas siekė valdžios“, į politinę veiklą jis įsijungė aukštesnio tikslo skatinamas – dėl jam labai svarbios Lietuvos valstybės sukūrimo idėjos, kuri taip aiškiai matoma jo kūryboje.

Paklaustume ir taip: ar gali jaunas istorikas po aštuoniasdešimties metų suvokti ir įvertinti rašytojo romantiko politinės veiklos paskatas, jeigu jis nėra įdėmiau perskaitęs jo kūrinių ir susipažinęs su atitinkamais literatūrologų darbais? Istorikas, kuris vadovaujasi tik datomis, pragmatišku ir racionalių mąstymu, niekada nesuvoks rašytojo romantiko, kuriam gyvenime svarbiausia buvo idėja. Čia ir slypi M. Tamošaičio šališkumo ir neobjektyvumo priežastis, o ypač jis klysta, kai bando V. Krėvės politinę veiklą aiškinti – tarsi būtų psichologas – remdamasis rašytojo charakterio bruožais, kurie, beje, jam taip pat mažai žinomi ir tendencingai vertinami. V. Krėvė studijų Kijeve ir Lvove metais buvo kupinas revoliucinio griovimo, nevilties, prometėjiško maišto ir net agresijos (1907 m. eilėraščių knyga „Frusta“, kaip slogios atmosferos Rusijos imperijoje refleksija), bet grįžus į tėvynę jį užvaldė pozityvi Lietuvos kūrimo idėja.

V. Krėvė – rašytojas neoromantikas, studijavęs lyginamąją kalbotyrą, sanskritologiją, pažinęs senovės Indijos ir Persijos kultūras, parašęs dramas „Šarūnas“ ir „Skirgaila“, pirmą orientalistinį kūrinių „Pratjekabuda“, išleidęs išpūdingus „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“ – Lietuvos valstietiškiems skaitytojams kėlė pagarbų pasididžiavimą, ugdė jų savigarbą ir lietuvišką savimone. Giliai pažinęs senąsias Rytų kultūras ir radęs jose bendrumų su lietuvių dvasios kultūra V. Krėvė buvo savitai artimas Jono Basanavičiaus idėjoms ir jo moksliniams tyrimams. Rašytojo mokytojas studijuojant etnologijos mokslus Lvovo ir Kijevo universitetuose buvo prof. M. S.

Gruševskis, padaręs didžiulę įtaką jo pasaulėžiūros susiformavimui. „Jų gyvenime daug paralelių: abu buvo eserai, masonai, indoeuropeistai, etnologai, kraštiečiai, abu tarybiniais metais tapo akademikais ir jokiuose politinėse situacijose jiems neteko nusileisti iš mokslo elito viršūnių“ (17), – rašo Laima Kastanauskaitė. Galima teigti, kad V. Krėvė dar studijuodamas Kijeve tapo savotišku tautininku, o jo *credo* – didinga senosios Lietuvos istorija – vėliau romantiškai pavaizduota jo dramose ir padavimuose.

Apie tai byloja pats klasikas: „Kai aš pradėjau kurti, tai aš niekad negalvojau, kad aš dirbu dėl garbės arba pasižymėti kaip rašytojas. Bet man kilo noras tada atgaivinti tą senovės Lietuvą, o ypač kada man tekdavo susitikti dar universitete su kitų tautų studentais, kurie kalbėdavo apie savo didingą praeitį. Man tada kilo noras parodyti, kad mūsų praeitis yra didingesnė, negu kitų. Ir tada norėjau atkurti tą senąją Lietuvą, kuri viena ranka kovojo prieš visą Europą, kai šioji kryžiuočiams teikė pagalbą. Lietuva ne tik tai nesužlugo, nenusileido, bet sužlugdė tą kryžiuotį. O kita ranka Lietuva užkovojo didesnę dalį šios dienos Rusijos. Norėjau parodyti, kad kovose, mirtinose ir žūtbūtinėse, ji pasidarė didžiausia ir galingiausia valstybė, kad ji atrėmė Azijos minias, kurioms atsispirti negalėjo visa Europa. Aš galvoju, kad jeigu tie žmonės galėjo tai padaryti, jie turėjo būti milžinai siela. Ir aš norėjau atvaizduoti tų milžinų sielą – senovinę Lietuvą. Ne tam, kad aš čia pagarsėčiau, o tam, kad visi lietuviai, ypač jaunimas, pajustų savigarbą“ (18).

TPP ideologas A. Smetona kartu su redaktoriumi J. Tumu-Vaižgantu „Vilties“ laikraštyje, tęsdami J. Basanavičiaus idėjas, kėlė lietuvių tautos atgimimo, kultūros, lietuviybės gaivinimo Lietuvos pakraščiuose, lietuvių teisių bažnyčiose ir kt. klausimus. Per šešerius metus „Viltis“ išvarė platų ir svarbų barą lietuvių visuomeniniame gyvenime, per šį laiką susikristalizavo vadinamosios vidurio srovės, būsimųjų tautininkų ideologijos pagrindai. Kai kitos partijos savo veiklą vykdė skaldydamos visuomenę socialiniu ar religiniu pagrindu (atsikuriančiai Lietuvai tai buvo labai pavojinga), vienas iš svarbiausių siekiamų „Vilties“ tikslų tapo tautos vienybės idėjos ugdymas. V. Krėvė, sukūręs herojiškus personažus Šarūną, Skirgailą, kurių tikslas tarnauti Lietuvai („Šarūne“ tauta, idiliškai gyvenusi mažomis gentimis, turėjo per kraują ir ašaras suaugti į vieningą ir didelę valstybę, o „Skirgailoje“ tauta patenka į pasaulėžiūros kryžkelę: senoji tikyba, kad ir kokia brangi širdžiai, nebegali padėti tautai jos žūtbūtinėse grumtynėse dėl valstybingumo), degė panašiomis idėjomis: atkurti vieningą ir stiprią Lietuvą – su Vilniumi, Gardinu ir Klaipėda.

V. Krėvės sukurti personažai ir idėjos visu dramatiškumu jam iškilo tikrovėje, kai 1920 m. gegužę jis grįžo į Lietuvą, kur vyko Nepriklausomybės karai prieš Rusijos bolševikus, o spalio-lapkričio mėn. ir lenkų generolo Lucjano Żeligowskio karių siautėjimai, kurie baigėsi pusės Lietuvos – Pietryčių Dzūkijos (Vilniaus krašto – šis pavadinimas primestas okupantų, todėl nevertotinas) užgrobimu. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau LDK) atkūrimo idėjos ir Vilniaus krašto sugražinimas Lietuvai buvo svarbiausia „Šarūno“ kūrėjo politinė vizija, gal dėl to V. Krėvė priklausė Mykolo Romerio įkurtai masonų ložei „Lietuva“, kurios tikslai buvo tie patys. Čia ir išaiškėja išvada, kad tautos vienybės idėja ir didelės Lietuvos valstybės vizija buvo svarbiausia priežastis, paskatinusi rašytoją dalyvauti politikoje ir susieti save su TPP ir tautininkų ideologija. Neatmestina, kad šiam V. Krėvės žingsniui galėjo turėti įtakos ir jo ryšiai su A. Smetona ir J. Tumu-Vaižgantu, nes „Vilties“ laikraštyje buvo spausdinami kai kurie pirmieji jo kūriniai, nors pagrindinis rašytojo žymiausių kūrinių skeleidėjas buvo

literatūros žurnalas „Vaivorykštė“ ir jo redaktorius, jaunystės laikų bičiulis Liudas Gira.

Blanki demokratija vanagų apsuptyje

Steigiamasis Seimas, valdomas LKDP ir LSLDP koalicijos, pasišovęs įgyvendinti dideles laisves, priėmęs plačios apimties amnestijos įstatymą, sužadino priešvalstybinių gaivalų – komunistų veiklą, o paleisti iš kalėjimų jie veikė per profsąjungas. 1920 m. birželio 10 d. priimta Laikinoji Konstitucija deklaravo parlamentinę santvarką, tikybos, spaudos, žodžio, streikų, susirinkimų ir draugijų laisvę, o mirties bausmę panaikino. Dėl komunistuojančių sluoksnių sukeltų neramumų vyriausybė buvo priversta vėl įvesti karinę padėtį, nes Lietuvos visuomenė nebuvo pribrendusi naudotis laisvėmis.

Reikia pastebėti, kad 1920 m. sausio 16 d. Santarvės šalys panaikino Sovietų Rusijos blokadą, o vasario 2 d. Estija ir vasario 12 d. Didžioji Britanija su Rusija pasirašė Taikos sutartis. Tik mūsų diplomatams reikalaujant (ir tuomet Lietuvos vyriausybės apgailėtinais vėlavu) koalicinė vyriausybė, vadovaujama K. Griniaus (LSLDP atstovo), pradėjo derybas su Sovietų Rusija dėl taikos, kurią šalys pasirašė 1920 m. liepos 12 d. Buvęs suverenas – Rusijos imperija, tapusi Sovietų Rusija, apibrėžė Lietuvos sienas lietuvių etnografinėse ribose su Vilniumi, Gardino ir Lydos sritimis, tačiau bolševikai Vilnių ir šias sritis išlaikė iki rugpjūčio 27 d., o pasitraukė tik tada, kai buvo lenkų sumušti prie Vyslos. Po bolševikų armijos sutriuškinimo Lenkija, įgavusi sparnus, ir toliau stengėsi prisijungti Lietuvą, o viduramžiškų idėjų vedama (didelė ir stipri Žečpospolita yra geras skydas nuo Rytų barbarų) šias lenkų užmačias kurstė ir palaikė Prancūzija.

Neilgai trukus, po 1920 m. spalio 7 d. Suvalkų Taikos sutarties su Lenkija pasirašymo, stebint Santarvės šalių kariniams atstovams, jau spalio 8 d. generolo L. Żeligowskio vadovaujama lenkų kariuomenė slapta perėjo šia sutartimi numatytą demarkacinę liniją ir 9 d. okupavo Vilnių. Lapkričio mėnesį Lietuvos kariuomenė, ties Širvintomis ir Giedraičiais sutriuškinusi Żeligowskio armiją, ėmė veržtis toliau, siekdama išvaduoti Vilnių ir jo kraštą, tačiau Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijos pirmininkas pareikalavo nutraukti puolimą ir Lietuvos politinė valdžia – K. Griniaus vyriausybė – pakluso. Tai buvo mūsų politikų klaida, užtraukusi Lietuvai istorinę nelaimę ir pusės valstybės teritorijos netektį. Juk analogiška Karinės kontrolės komisijos pirmininko nota, L. Żeligowskiui užėmus Vilnių, buvo pareikšta ir Lenkijai, tačiau ši nepakluso ir toliau puolė Lietuvą, bet jokių sankcijų jai nebuvo taikyta, net priešingai – Antantės valstybės ir toliau tenkino ir palaikė jos imperinę politiką. Toks K. Griniaus vyriausybės nuolankumas, kai vyko karas tarp buvusių vieno istorinio likimo sesių, kai su Sovietų Rusija Antantės ir naujai susikūrusios šalys jau buvo pasirašę Taikos sutartis, dabar atrodo išdavikiškai. Juolab stebina Lietuvos vyriausybės neryžtingumas, kai dar 1919 m. rugpjūčio 28 d. buvo susekti ir suimti 435 POW(19), Lenkijos slaptos organizacijos, turėjusios tikslą ginklu nuversti Lietuvos vyriausybę, nariai, kurių teismas kaip tik prasidėjo 1920 m. gruodžio 15 d. Taigi Lenkija siekė pavergti Lietuvą iš išorės ir vidaus, o mūsų vyriausybė, pabūgusi karinės kontrolės komisijos reikalavimo nežygiuoti į Vilnių, neatsiėmė savo teritorijos, kuri pripažinta Lietuvai ne tik Suvalkų sutartimi (1920), bet ir pagal paskutinę suverenių valstybių – LDK ir Lenkijos – Liublino unijos sutartį (1569). Neabejotina, kad paklusnus vyriausybės

atsisakymas susigrąžinti sostinę Vilnių ir Pietryčių Dzūkiją sukėlė kariuomenės ir šaulių sluoksniuose nepasitenkinimą.

V. Krėvė Azerbaidžane jau buvo patyręs partijų veiklą dar tik gimstančios demokratijos sąlygomis ir matęs, kaip partijų ginčais naudojasi bolševikai – jie gandų ir propagandos būdu mulkino Baku visuomenę, o susidarius kritinei situacijai, naudodami karines priemones, užėmė valdžią. Matydamas sudėtingą padėtį Lietuvoje, V. Krėvė jau 1920 m. rugpjūčio mėnesį TPP laikraštyje „Tauta“ paskelbė politinę apybraižą „Bolševikai“, kurioje aprašė klatingus Rusijos bolševikų politinės veiklos būdus ir valdžios užgrobimą Baku mieste bei Azerbaidžane (2010 m. ši apybraiža, išspausdinta Azerbaidžane rusų ir azerbaidžaniečių kalbomis, sukėlė sensaciją).

Čia vertėtų pacituoti iš V. Krėvės „Bolševikų“: „Šie faktai gana aiškūs, kad suprastume, kokios politikos prisilaiko didžiumiečiai [bolševikai – V. T.] ir kiek galime tikėti jų žodžiais, o ne darbais. Būnant Maskvoje, man prisiejo susitikti su vienu gruzinu, kuris dabar yra komisaru Užkaukazėj, „tovariščiumi“ K-lakr., ir laikinai viešėjo „raudonojoje Maskvoje“. Aš jį buvau pažinęs dar prieš karą, bendrą darbą dirbdamas. Pasikalbėjome apie Užkaukazę ir aš paklausiau, kokios jis nuomonės apie didžiumiečių taiką su Lietuva [1920 m. liepos 12 d. sutartį – V. T.]. Jo atsakymas buvo maždaug toks: „Bet didžiumiečiai gerai supranta, kad jų tvarka, jų valdžia galės gyvuoti Rusijoje tik tuomet, kada panaši tvarka bus ir kitose Europos valstybėse, daug turtingesnėse negu Rusija... Spraga Europon yra Lietuva ir Lenkija. Bet nuveikimas Lenkijos yra abejotinas, o Lietuva, žinoma, negalės didžiumiečių jėgoms pasipriešinti. Jie, žinoma, nelaužys padarytos taikos, bet kas gi užgins susidaryti „Tarybų nepriklausomai Lietuvai“ Minske ar kitose vietose, kurios irgi vadinama „Litovskimi“. Tarybų Lietuva, žinoma, paskelbs savitarpinę kovą su baltąja Lietuva. Žinoma, turėdama mažai jėgų, ji kvies laisvanorius, kad jie padėtų išgelbėti darbo žmones, skurstančius baltųjų Lietuvoje buržujų naguose, o jau bus Maskvos Tarybų darbas, kad tų laisvanorių nestigtų, „Raudonajai nepriklausomai Lietuvai“ nestigtų ir karo medžiagos. “ Man prasitarus, kad proletariatui nepridera tokia veidmainiška politika, atrėžė – „pridera – nepridera“ – esą buržuaziniai prasimanymai. Tie, kas žūtbūt kovoja, neprivalo tų buržuazinių pripratimų laikytis...“(20)

Ši citata rodo, kokios lemties tais trapios nepriklausomybės metais galėjo sulaukti Lietuva, nes „demokratinės respublikos klestėjimas pareina iš vienos pusės nuo bendro demokratiškos masių kultūringumo, o iš antros pusės – nuo šitų masių vadų kilnumo“(21), – rašo Stasys Šalkauskis. Tuo metu Lietuvoje kaip tik ir stigo masių kultūringumo, pilietiškumo ir tautiškumo.

Humanitaras vadovauja karinei organizacijai

1919 m. susikūrė Lietuvos šaulių sąjunga – pusiau politinė visuomeninė-karinė organizacija, apjungusi atskirus partizanų ir savigynos būrius. Pirmuoju pirmininku buvo išrinktas baronas Vladas Pūtvis-Putvinskis, gerai žinojęs riteriškų organizacijų esmę ir tradicijas. Šauliai – naujieji atgimusios tautos riteriai, dvasios aristokratai. Šauliai skelbėsi esą tautos laisvės gynėjai, bet kartu pripažino, kad jie siekiantys naujos tautiškumo kokybės, naujos savasties. Jie vienodai vertino katalikybę ir pagonybę. Todėl kairiosios ir krikščioniškosios partijos (po Steigiamojo Seimo rinkimų ir iki 1926 m. gruodžio valdžiusios Lietuvą) į šaulius žiūrėjo nepatikliai. V. Putvinskis

yra užsiminęs, kad šauliškumas yra pasaulinis reiškinys, labai senas, turintis savo organizaciją, istoriją, kultūrą ir yra slaptas bei savanoriškas.

Ir štai 1922 m. liepą LŠS Centro valdybos pirmininku išrenkamas humanitaras V. Krėvė. Gali kilti klausimas: kodėl pusiau politinei visuomeninei-karinei organizacijai vadovaus rašytojas, kuris, be viso kito, mažai žinojo paskutinius įvykius Lietuvoje ir iki 1920 m. negyveno tėvynėje? LŠS įkūrėjas V. Putvinskis, burdamas lietuvių bajorų ir valstiečių luomus, bandė miestus ir kaimus užkrėsti riteriškumo, karžygiškumo dvasia ir prikelti buvusią LDK. Panašių idėjų įkvėpti veikia ir V. Krėvės dramų bei padavimų didvyriškieji herojai: rašytojas išaukštino kunigaikščius, karžygius, kurie vertybe laikė šlovę, įgyjamą kare, tarnaujant valstybei ir valdovui – tai bajoriškosios kultūros požymiai. Šios populiaraus rašytojo idėjos buvo patrauklios karių ir šaulių sluoksniuose, kurie jautė nusivylimą neryžtinga kairiųjų ir krikščionių demokratų vyriausybe susigrąžinant Vilnių po L. Želigowskio sutriuškinimo. V. Krėvė jau 1921 m. rudenį mitinguose ir spaudoje kritiškai pasisakė apie grobuoniškus Lenkijos veiksmus, tai, be abejo, turėjo įtakos išrenkant jį LŠS pirmininku.

V. Krėvei vadovaujant LŠS tapo dar populiarsnė, o tam pasitarnavo Šaulių sąjungos vaidmuo rengiant Klaipėdos sukilimą ir jame dalyvaujant. Apie tai buvo išsamiai rašyta(22), todėl apsiribosiu tik kai kuriais faktais, parodančiais V. Krėvės charakterį. 1922 m. lapkričio 20 d. slaptame vyriausybės posėdyje, sprendžiant Klaipėdos sukilimo klausimą, buvo nutarta, kad „jei įvykiai iššauktų politinius nesusipratimus, pavojingus Lietuvos valstybei, iniciatoriai [LŠS vadovybė – V. T.] gali būti suimti ir patraukti teismo atsakomybėn. Vyriausybė kol kas negalinti Šaulių sąjungai suteikti paramos nei ginklais, nei lėšomis“(23). Pasitarime krašto apsaugos ministras Balys Sližys V. Krėvei išrėžė, kad jis „įsivaizduojąs esąs Šarūnas“, bet „jo sugalvota avantiūra“ pasibaigs nieku. Po tokių užgaulių pareiškimų kitokio būdo žmogus būtų nusiraminęs ir likęs sėdėti pirmininko kėdėje, juolab kad tai buvo tik visuomeninės pareigos, tačiau tik ne V. Krėvė, „Šarūno“ ir „Skirgailos“ autorius. Jam Lietuvos interesai buvo svarbiausi – šaulių pirmininkas prisiėmė visą atsakomybę ir pradėjo organizacinius Klaipėdos išvadavimo žygius. Jam iškilo klausimas: kas, kokios valstybės ginklais ir politiniu palaikymu galėtų paremti šį žygį? Kilo gana išmintinga, atitinkanti geopolitinę situaciją idėja, kad Klaipėdos reikalui galėtų padėti Santarvės valstybių nuskriaustoji Vokietija. Slaptose derybose su Vokietijos kariuomenės vadu V. Krėvei lengvatinėmis sąlygomis pavyko gauti ginkluotę, slapta atgabenti į Kauną ir apginkluoti šaulius bei savanorius. Kaip žinome, 1923 m. sausio 15 d. Klaipėdos kraštas buvo sėkmingai išvadotas iš prancūzų karinės administracijos. Taigi galime teigti, kad V. Krėvė ne dėl asmeninių ambicijų tapo Klaipėdos sukilimo organizatoriumi, bet veikė tik dėl Lietuvos valstybės interesų, juolab gerai žinodamas, kad nepavykus sukilimui jis būtų teisiamas.

Dabar pažvelkime į M. Tamošaičio teigimą, kad V. Krėvė, „būdamas LŠS Centro valdybos pirmininku, savo iniciatyva mėgino supolitinti šią populiariausią šalyje nepolitinę ir karinę organizaciją. Šaulių vadovas V. Krėvė, prisidengdamas patriotiškumu visuomenėje, siekė patenkinti savo asmenines politines ambicijas“(24). Jau V. Putvinskis, kurdamas Šaulių sąjungą, teigė, kad tai pusiau politinė visuomeninė-karinė organizacija, turinti slaptumo požymių, jos veikla buvo apibrėžta 1921 m. įstatymu, tačiau ji nebuvo priskirta prie Krašto apsaugos ministerijos (tai įvyko tik 1929 m., V. Putvinskiui mirus).

Po 1922 m. spalio 10-11 d. rinkimų į Pirmąjį Seimą TTP atstovai su V. Krėve nepateko dėl visuomenės susiskaldymo (vieni rinkėjai palaikė krikščionis demokratus, kiti, paveikti Rusijos revoliucinių idėjų, palaikė kairiuosius – liaudininkus, socialdemokratus) ir mažo populiarumo. Tačiau margas Seimas negalėjo sudaryti patvarios koalicijos, todėl prezidentas Aleksandras Stulginskis vyriausybę sudaryti pavedė nepartiniam Ernestui Galvanauskui. Valstybės viduje susidarė nestabili padėtis, išorėje – taip pat: Prancūzijos palaikoma Lenkija darė politinius žygius, siekdama prisijungti Klaipėdos kraštą. Tik patriotiško ir ryžtingo, besirūpinančio Lietuvos interesais premjero E. Galvanausko politikos pastangomis Lenkijos spaudimą pavyko neutralizuoti ir Klaipėda 1923 m. vasario 16 d. buvo pripažinta Lietuvai *de jure*. Deja, šią vyriausybę Seime palaikė tik 38 nariai iš 78, todėl ji sėkmingai dirbti negalėjo, ir prezidentui teko 1923 m. kovo 12 d. Pirmąjį Seimą paleisti. Rinkimai į Antrąjį Seimą buvo paskelbti gegužės 12-13 d.

Esant nestabiliai padėčiai valstybės viduje ir prieš Lietuvą agresyviai veikiant istorinei jos sesei Lenkijai, V. Krėvė, vadovaudamas Šaulių sąjungai ir turintis idėjų, negalėjo likti nuošalyje. 1923 m. kovo 28 d. LŠS Centro valdybos posėdyje pirmininkas pranešė, kad Šaulių sąjungos prezidiumas gauna iš įvairių šaltinių nuomones, kad šauliai skirtingai ir nepalankiai vertina Seimo rinkimus, todėl prezidiume susidarė nuomonė, kad Šaulių sąjungai tikslinga dalyvauti Seimo rinkimuose su savo sąrašu. Beje, Seimo rinkimų įstatymo 33 straipsnis skelbė, kad „kiekviena partija ar kuopa gali įduoti apygardos komisijai sąrašą tų asmenų, kuriuos siūlo Seimo atstovais“. V. Krėvė, būdamas gana demokratiškas vadovas, pasiūlė apsvarstyti šį klausimą Centro valdyboje(25) ir būsimoje Lietuvos šaulių konferencijoje(26). Valdybos nariai ir tuomet buvę Seimo nariais kairiosios LVLP atstovai Mykolas Sleževičius ir Justinas Staugaitis pasisakė prieš dalyvavimą Seimo rinkimuose su Šaulių sąjungos sąrašu, jiems pritarė ir V. Putvinskis. Be šių asmenų, posėdyje dalyvavę valdybos nariai: V. Krėvė, Antanas Bružas, Liudas Vailionis ir Stasys Šilingas, pritardami atskiram LŠS kandidatų sąrašui, atskleidė kritišką situaciją Seime, kai besikivirčijančios lietuviškos partijos negauna daugumos ir vyriausybės sudarymą nulemia tautinių mažumų ar komunistų atstovai, todėl taikdarišką vaidmenį galėtų atlikti patriotiškai nusiteikę išrinkti į Seimą LŠS kandidatai. Kadangi kiti du valdybos nariai Antanas Graurogkas ir Aleksandras Marcinkevičius-Mantautas aiškios nuomonės neišsakė, tai šis klausimas buvo paliktas spręsti Lietuvos šaulių konferencijai.

1923 m. kovo 29 d. įvyko šaulių konferencija, joje dalyvavo 200 atstovų iš įvairių Lietuvos vietovių. V. Krėvė, pradėdamas konferenciją, nurodė, kad Lietuvai gresia pavojus, jei į būsimą Seimą bus išrinkta daug tautinių mažumų atstovų, komunistų, nes lietuviškoms partijoms nesusitarus, mažumų atstovai drauge su bolševikais faktiškai nulems Lietuvos likimą. Jis kalbėjo, kad Seime reikia turėti patriotiškų atstovų, kurie valstybinius reikalus laikytų aukščiau partinių ir nebūtų partijų vidine drausme verčiami balsuoti net prieš savo nusistatymą, kaip tai atsitinka su partijų atstovais. Tokie kandidatai galėtų būti tautoje populiarios Šaulių sąjungos atstovai. Vykstant diskusijai, o M. Sleževičiui ir Rapolui Skipičiui kategoriškai pasisakius prieš ir argumentuojant, kad šauliams dalyvaujant Seimo rinkimuose su savo sąrašu bus pažeisti šaulių organizacijos principai (slaptumas, savanoriškumas), o tai gali suskaldyti vienintelę organizaciją, kurioje pavojingu valstybei metu gali burtis įvairių įsitikinimų žmonės, konferencija slaptu balsavimu priėmė nutarimą – su atskiru LŠS sąrašu rinkimuose į Antrąjį Seimą nedalyvauti. Taip LŠS pirmininkas demokratiškai

būdu sušvelnino kai kurių šaulių išreikštą nepasitenkinimą Seimu ir atsakė į kilusią idėją dalyvauti Seimo rinkimuose atskiru šaulių sąrašu.

Todėl M. Tamošaičio interpretacija, kad „V. Krėvė, prisidengdamas patriotiškumu visuomenėje, siekė patenkinti savo asmenines politines ambicijas“, yra visiškai atmestina, nes V. Krėvės nuostatos ir veikla rodo, kad jam visų svarbiausi buvo Lietuvos valstybės interesai. Tai patvirtina dar ir šie faktai: 1923 m. lapkričio 15–18 d. vykęs LŠS visuotinis suvažiavimas patvirtino senąją Centro valdybą antrajai kadencijai, o kaip demokratiškas ir geras organizatorius vadovu vėl buvo išrinktas V. Krėvė. Dėl teiginio apie jo „politinių ambicijų tenkinimą“ priminsime, kad TPP sąraše rinkimams į Antrąjį Seimą jis buvo įrašytas ketvirtuoju, po politinių įžymybių: A. Smetonos, A. Voldemaro ir M. Yčo. V. Krėvės asmenybė, kaip populiaraus rašytojo ir LŠS pirmininko (dar labiau vertinto po Klaipėdos sukilimo), puošė šios partijos sąrašą. Galima prielaida, kad jei „Šarūno“ autorius TPP sąraše būtų buvęs įrašytas pirmuoju, tai dėl savo populiarumo būtų patekęs į Seimą. Šiuose rinkimuose V. Krėvė ragino pažinti bolševikus ne iš žodžių, bet iš darbų, taip pat agitavo šaulius pasisakyti prieš bolševikus savo straipsniuose „Trimite“. Todėl į Antrąjį Seimą nebuvo išrinktas nė vienas bolševikas, nors Pirmame Seime jų buvo penketas. Deja, ir šį kartą gegužės mėnesio Antrojo Seimo rinkimuose dėl anksčiau aptartų priežasčių (visuomenės susiskaldymas) nebuvo išrinktas nė vienas TPP kandidatas. Beje, prasta šios partijos agitacinių idėjų sklaida paaiškinama ir tuo, kad ji nebuvo Lietuvoje sukūrusi jokių struktūrų, o rėmėsi tik grupe inteligentų ir jų leidžiama spauda.

V. Krėvės vizija - susigrąžinti Vilnių

V. Krėvė žinojo, kad visuomenėje, kariuomenėje ir tarp šaulių sklinda nepasitenkinimas nuolankia K. Griniaus vyriausybės vykdoma politika dėl Lenkijos ir Antantės. 1921 m. ši vyriausybė Briuselyje vedė derybas dėl federacijos su Lenkija sudarymo pagal Belgijos ministro Pauliaus Hymanso projektą. Visuomenė šioms deryboms priešinosi rengdama Kaune mitingus (1921 m. spalio mitinge dalyvavo ir kalbėjo V. Krėvė), todėl K. Griniaus vyriausybė 1922 m. vasarį buvo priversta atsistatydinti.

V. Krėvė su A. Smetona ir A. Voldemaru puoselėjo planus Vilniuje rengti sukilimą, analogišką Klaipėdai, ir susigrąžinti Lenkijos okupuotą Lietuvos sostinę su Lydos ir Gardino sritimis. LŠS pirmininkas, siekdamas šio tikslo, tikėjosi pagalbos ir iš Sovietų Rusijos, todėl kartu su pažangiečių bendražygiais vedė derybas su šios šalies ambasada. 1923 m. balandžio 2 d. Kaune vyko mitingas, smerkiantis Ambasadorių konferencijos priimtą Vilniaus pripažinimą Lenkijai. Mitingo dalyviams sustojus prie LŠS būstinės, šios vadovybė šūkiu: „Tas kelias - kovos kelias“⁽²⁷⁾ nurodė savo požiūrį dėl Vilniaus susigrąžinimo.

„Dar 1923 m. pradžioje Smetona, Voldemaras, Krėvė apsisprendė rengti perversmą ir pagalbos 1923 m. vasario pradžioje kreipėsi į SSSR pasiuntinį, kad SSSR sulaukytų Lenkiją, neleistų jai pulti Lietuvos perversmo metu ir po jo“, - rašo istorikas Z. Butkus. V. Krėvė, norėdamas, kad SSSR paremtų Lietuvą išvaduojant Vilnių, „siūlė sovietų pasiuntiniui I. Lorencui užmegzti slaptus ryšius tarp Lietuvos ir SSSR karinių organizacijų. Smetona ir Voldemaras vis pabrėždavo, kad jie patys, turėdami savo organizaciją kariuomenėje, nuvers tuometinę krikščionių demokratų valdžią labai

lengvai, iš karto“(28). Suprantama, kad toks aktyvus LŠS pirmininko ir TPP vadovų veikimas išreiškė šaulių ir karinių sluoksnių nepasitenkinimą Seimų valdžios vykdoma prisitaikėliška politika, kuri buvo privedusi prie Pietryčių Dzūkijos (Vilniaus krašto) netekimo. Šios nuotaikos ypač sustiprėjo po 1926 m. Trečiojo Seimo rinkimų, kai valdžia perėjo tik kairiesiems ir dėl komunistuojančių sluoksnių aktyvumo bei demonstracijų įvykiai užsibaigė kariniu Gruodžio septynioliktosios perversmu.

1923–1924 m. V. Krėvė aktyviai dalyvavo politikoje LŠS žurnale „Trimitas“ rašydamas kritinius straipsnius, smerkiančius vyriausybės vykdomą politiką, ir kartu skelbdamas karštus patriotinius tekstus, skirtus šauliams ir visuomenei, lyg ruošdamas juos Vilniaus žygiui. „Trimite“ skelbti V. Krėvės straipsniai „Kuriuo keliu?“ (Nr. 173), „Tėvynė pavojuje!“ (Nr. 175), „Gelbėkim savo tėvynę!“ (Nr. 176) išreiškė kitokią nei valdžios požiūrį į Lietuvos užsienio politiką, ugdė demokratiškumą ir patriotiškumą visuomenėje. Pradžioje jo vedamieji pasižymėjo emocionalių patosu, aktyviu raginimu „remti savo valdžią sunkioje kovoje už Lietuvos nepriklausomybę ir duoti jai moralios pasipirties, atsisakyti nuo pražūtingo Antantės mums pasiūlymo – būti federacijoje su Lenkija“(29). Kituose straipsniuose LŠS pirmininkas atskleidė lietuvių visuomenėje buvus prolenkiško nusistatymo piliečių, kurie yra „antinacionalinė jėga – mūsų kapitalistai, mūsų bankininkai, lietuviai ir žydai be skirtumo, jų vienas dievaitis, kuriam pardavė savo sielą, pinigas. Apiplėšę visą Lietuvą, prisikrovę milijonus dolerių, jie jaučia, kad jiems ankšta Lietuvoje. Tokia sritimi galėtų būti Lenkija, jeigu prie jos priėiti – o priėiti į ją galima tik Lietuvos nepriklausomybę pardavus, taigi jie ir stumia prie derybų su lenkais“(30). Toliau V. Krėvė mini, kad dar yra silpno būdo lietuvių, kuriems imponuoja didžiųjų valstybių (anglų, prancūzų) diplomatų raginimai „susitaikinti ramiu būdu su lenkais“. Tai irgi esą įmanoma, bet tik tuomet, kai lenkai pripažins Lietuvos nepriklausomybę ir atsižadės Vilniaus visiems laikams. Antibolševizmas, o dėl Lenkijos agresyvumo atsiradęs antilenkiškumas ir Antantės valstybių kritika dėl jų beatodairiško Lenkijos užmačių palaikymo buvo esminis 1922–1924 m. „Trimite“ V. Krėvės politinių straipsnių tonas. Aišku, jis kaltino ir Lietuvos vyriausybę aklu pasitikėjimu Antantės valstybėmis, ragino savo politiką nukreipti į Vokietiją ir Sovietų Rusiją kaip į potencialias pagalbininkes atgaunant Vilniaus kraštą, nes „rusų pavojus – tik priešų gąsdinimas, o lenkų pavojus yra įvykęs ir realus“. Šios valstybės oficialiomis notomis Tautų sąjungai protestavo prieš Pietryčių Dzūkijos (Vilniaus krašto) pripažinimą Lenkijai.

Demokratiškai išrinktų Seimų sudarytos vyriausybės nevengė naudoti diktatoriškų priemonių, kai TPP vadovai juos kritikavo dėl užsienio politikos ir nenuosaikaus žemės reformos vykdymo. Per 1922–1924 m. valdžia uždarė šiuos pažangiečių laikraščius: „Lietuvos balsą“, „Tėvynės balsą“, „Krašto balsą“ ir „Vairą“.

Galima daryti išvadą, kad anuomet spaudoje susidariusi arši kova tarp valdančios koalicijos ir opozicinės Tautos pažangos partijos galėjo būti atsakas į Vilniaus krašto netektį ir V. Krėvės bei TPP vadovų ryžtą susigrąžinti šį kraštą Sovietų sąjungai padedant. Tačiau tai ir liko tik iliuzija, nes Sovietų Sąjungos bolševikams buvo svarbiau pasinaudojant Vilniaus konfliktu valdyti Lietuvą ir laikyti ją kaip placdarmą tolesnei ekspansijai į Vakarus bei antilenkišku barjeru, ginančiu visą Pabaltijį nuo Lenkijos agresijos.

Populiarusis humanitaras palieka šaulius

Labiausiai LŠS pirmininko straipsnius kritikavo valdančiųjų valstiečių liaudininkų laikraštis „Lietuvos žinios“ straipsniuose: „Isterija“, „Netikras Šaulių S-gos kelias“, „Mūsų mažyliai“ ir kt. Tačiau, neturint pakankamai argumentų, buvo pereita prie V. Krėvės ir A. Voldemaro charakterio bruožų kritikos ir asmeninių ambicijų demonstravimo. O LVLS lyderis M. Sleževičius atvirame laiške apkaltino LŠS pirmininką šaulių būrių telkimu savo tikslams: „Jūs raginate būrių atstovus būti pasirengusius, kada ateis laikas, čia pat iš pradžių iškoneveikę, išjuodinę liaudininkus, išvadinę juos žulikais ir Lenkam parsidavėliais, kuomet tų pat liaudininkų akivaizdoje drauge su Jumis (jie) posėdžiauja toje pat Šaulių Sąjungos Centro Valdyboje“(31).

Šie straipsniai „Trimate“ sukėlė nepasitenkinimą LŠS Centro valdybos ir Seimo nariui, valstiečiui liaudininkui Jonui Staugaičiui, kuris 1924 m. vasario 22 d. valdybos posėdyje apkaltino V. Krėvę teigdamas: ar pirmininkas turėjo teisę reikšti savo nuomonę ir kritikuoti valdžią, jeigu Šaulių sąjunga subsidijuojama Krašto apsaugos ministerijos? Po septynių dienų, vasario 29 d. įvykusiame Centro valdybos posėdyje, kuriam pirmininkavo V. Krėvės pavaduotojas S. Šilingas, dalyvavo: sekretorius A. Bružas, pirmininkas V. Krėvė, nariai: Jurgis Bruvelaitis, A. Smetona, R. Skipitis, dr. Zigmas Raulinaitis, Mykolas Krupavičius, dr. J. Staugaitis, M. Sleževičius, Petras Leonas, L. Vailionis ir štabo viršininkas Pranas Klimaitis, vyko diskusijos apie V. Krėvei iškeltus kaltinimus. Šaulių sąjungos Klaipėdos skyriaus vadas J. Bruvelaitis teigė, kad V. Krėvės straipsniuose keliami turintys pagrindą svarbūs klausimai. Pirmininką ginantis A. Bružas pareiškė, kad nėra įstatymo ar Centro valdybos nutarimo, kuris draustų Šaulių sąjungos pirmininkui rašyti straipsnius šaulių leidinyje ar reikalautų atsiklausti valdybos, nes ji pati jį išrinko. L. Vailionis pasakė, kad šie straipsniai tik sustiprino Lietuvos nepriklausomybę. V. Krėvė, atsakydamas į kaltinimus, pabrėžė savo orientaciją į Vokietiją ir Sovietų sąjungą ir prabilo apie J. Staugaičio prolenkiškumą: „Jei D-as Staugaitis mano, kad reikia dėtis su lenkais, tai taip turėtų atvirai savo toki nusistatymą ir spaudoje reikšti“(32). Pirmininkaujantis S. Šilingas, palaikydamas kalbėjusiųjų nuomonę, pasiūlė balsuoti už V. Krėvę išteisinantį nutarimą: „Šaulių sąjungos CV-a apsvarsčiusi Dr. J. Staugaičio pareiškimą ir turėdama omenyje, kad Profesoriaus V. Krėvės-Mickevičiaus straipsnių spausdinimas „Trimate“ neišsilenkia iš tvarkos, kuri buvo nusistačiusi iki šiol redaguojant „Trimitą““(33). Nors už pirmininką balsavo penki CV nariai, prieš – du bei trys susilaikė ir taip jo veiksmai buvo išteisinti, V. Krėvė išsižeidęs pareiškė, „kad mano pirmininkavimas Šaulių sąjungai nenaudingas, nes ir prieš ją, ir prieš mane leidžiama provokacinių žinių: galbūt todėl, kad esu laikomas aršiu lenkų priešu. Aš pareiškiu, kad nuo Centro Valdybos Pirmininko ir mano pareigų atsisakau. Po to, manau, niekur nebus kalbų, kad aš noriu tapti Vincu pirmu“(34). Apie jo pasikarščiavimą liudija A. Bružas: „paskubomis, trenkęs durimis, drauge su A. Smetona išėjo iš posėdžio, palikęs net kepurę“(35).

Prabėgus dvejiems metams, 1926 m. birželio 17–19 d. vykusiame visuotiniame Šaulių sąjungos suvažiavime V. Krėvė vėl dalyvavo ir buvo išrinktas Centro valdybos nariu. Nors tuo metu jis jau vadovavo Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetui ir jo laikas buvo apribotas fakulteto organizaciniais reikalais, tačiau rašytojo sugrįžimas sietinas su kairiųjų valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybės susidarymu po 1926 m. gegužės Trečiojo Seimo rinkimų, kuriuose tris vietas gavo ir Tautininkų sąjungos nariai: A. Smetona, A. Voldemaras ir kun. Vladas Mironas. Vyriausybė, vadovaujama M. Sleževičiaus, pasirašė su Sovietų sąjunga nepuolimo ir

neutraliteto paktą, kuri, ratifikuojant Seime, aktyviai palaikė tautininkai. Regis, V. Krėvei bendraujant su nauja vyriausybe vėl atgijo viltis daryti žygius dėl Vilniaus susigrąžinimo (iki tol valdžioje buvusi LKDP buvo nepalanki šiai idėjai), o Šaulių sąjunga vėl turėjo būti šios idėjos varikliu. Apie tai sako ir tas faktas, kad 1927 m. gruodžio 17 d., jau po perversmo ir atėjus į valdžią jo buvusiems bendražygiams, V. Krėvė galutinai pasitraukė iš LŠS Centro valdybos nario pareigų, suvokęs, kad viltys atgauti Vilnių visiškai sužlugo – „dėl žalingos Lietuvos šaulių sąjungos taktikos šiuo Vilniaus faktinio atsižadėjimo momentu“ (36), nes perversmo metu ir po to buvo tikėtasi Sovietų Sąjungai padedant surengti Vilniuje sukilimą ir išvaduoti Pietryčių Dzūkiją su Gardino ir Lydos sritimis.

Anot Petro Vaičiūno pasakojimo (37), visoje Lietuvoje švenčiant V. Krėvės literatūrinio darbo dvidešimtmetį, o „Trimitui“ neišspausdinus apie jo kūrybą kažkieno straipsnio, šis nedėmesingumas rašytoją taip įžeidė, kad jis net gražino Šaulių sąjungos ženklą ir medalį Krašto apsaugos ministerijai – taip V. Krėvė atsisveikino su šia garbinga organizacija, kuriai buvo pasišventęs ir pasiekęs Lietuvai istorinės reikšmės rezultatų.

Kaip pasakoja P. Vaičiūnas, V. Krėvė, būdamas LŠS Centro valdybos pirmininku, griežtai tvarkęs organizacijos reikalus, ugdęs drausmę ir kovojęs su lėšų švaistymu. Net atleidęs iš pareigų aukštą LŠS pareigūną Antaną Žmuidzinavičių, kuris, nuvykęs į Ameriką rinkti Šaulių sąjungai aukų, rūpinosi tik savo paveikslų parodomis.

V. Krėvė - Tautininkų sąjungos kūrėjas

Grįžkime į 1924-uosius, kai V. Krėvė paliko LŠS pirmininko postą, tačiau savo politinės veiklos nenutraukė. Jau tų pačių metų rugpjūčio 17–19 d. Šiauliuose įvyko reorganizacinis TPP ir Ekonominės politinės žemdirbių sąjungos suvažiavimas, įkūręs naują politinę organizaciją – Lietuvių tautininkų sąjungą (toliau LTS). Jos pirmininku buvo išrinktas rašytojas prof. V. Krėvė-Mickevičius, o vicepirmininku – buvęs krašto apsaugos ministras Antanas Merkys. Istorikas J. Jakštas rašo: „Įsikūrusi Lietuvių tautininkų sąjunga galėjo didžiuotis išsirinkusi pirmuoju pirmininku klasiką rašytoją V. Krėvė-Mickevičių“ (38). Buvęs TPP vadovas A. Smetona buvo išrinktas tik garbės pirmininku, o A. Voldemaras į Centro valdybą net nepateko. Šie faktai rodo, kad V. Krėvės populiarumas buvo labai išaugęs ir nustelbė ankstesnių TPP vadų populiarumą. Žvelgiant iš dabarties galima numanyti, kad buvusių vadovų neišrinkimas net į Centro valdybą tarp trijų autoritetų pasėjo nesantaikos grūdą, iš kurio išaugo atitinkami želmenys.

Po nesėkmių Seimo rinkimuose siekta, pasitelkiant tautos mylimo rašytojo ir veiklaus LŠS pirmininko autoritetą, populiarinti naują politinę organizaciją ir pritraukti į ją kuo daugiau žmonių. Net pavadinimu – sąjunga – pabrėžiama, kad ji turi apimti ne lietuvių tautos dalį, bet visą tautą, visus jos sluoksnius. Iš tiesų tai buvo nauja politinės veiklos kokybė, nes V. Krėvė įkuria ir naują politinį organą – savaitraštį „Lietuvis“, kurio redaktoriumi pakviečia literatą P. Vaičiūną. „Lietuvis“ pradėtas leisti 1924 m. lapkričio 14 d., ir jau antrame numeryje išspausdina naujus LTS įstatus, o jos programą patalpina trečiame numeryje. Kaip programos autoriai pasirašo prof. V. Krėvė-Mickevičius ir vicepirmininkas A. Merkys.

Pabrėžtina, kad pirmas programos punktas atspindi V. Krėvės politinius tikslus:

„Tautininkų sąjungos tikslas – tautiška kultūra, ugdoma laisvoje nepriklausomoje, demokratiniais ir teisės pagrindais tvarkomoje Lietuvoje su Klaipėda, Vilniumi ir Gardinu“ (39). Programoje neaptinkama jokių autoritarinių apraiškų, ypač pabrėžiamos demokratinės teisės: „tautinės mažumos naudojasi Lietuvos teritorine ir kultūrine autonomija. Valstybinė kalba yra lietuvių kalba. Įstatymais turi būti apsaugota, kad bažnyčia nebūtų partijų verčiama ir naudojama politikos įrankiu. kad visuomenė galėtų rinkti į Seimą ir atskirus žmones, nerišant jų su partijų kandidatų sąrašais. Už nusavinimą valstybė turėjo pinigais savininkams atlyginti. Pirmiausiai žeme aprūpinami savanoriai ir pasižymėję kovose kariškiai, paskui – mažžemiai ir tie bežemiai, kurie turi lėšų ūkiui įsikurti. neturintiems lėšų, bežemiams, tai valstybė turi suteikti jiems lėšų“ (40).

Savaitraštis „Lietuvis“ buvo „visuomenės, politikos ir literatūros“ leidinys, spausdinęs publikacijas politikos, ekonomikos, literatūros, poezijos ir net muzikos bei teatro temomis. Pirmajame numeryje išspausdintame atsišaukime „Lietuviai tautiečiai“ atsispindėjo V. Krėvės vizijos apie LDK: „Lietuvių tauta, kuri tą galingą valstybę sukūrė, buvo dora; teisybė ir teisingumas buvo gerbiami, valstybės apsauga ir įstatymai visiems buvo lygūs“, o dabartiniais „seimų laikais“ ir valdant partijoms Lietuvoje viešpatauja „ne įstatymai, ne teisė, teisybė ir teisingumas, bet labiau nuožiūra, neteisybė“. 1925 m. pradžioje V. Krėvė paskelbė vedamąjį straipsnį tarptautinės politikos tema, kuriame aptarė Sovietų Sąjungos ir Anglijos karo galimybes. Kaip ir anksčiau „Trimitė“, taip ir dabar, ragino Lietuvos valdžią užsienio politikoje orientuotis į Sovietų Sąjungą ir Vokietiją, neigiamai vertino Vakarų Antantės valstybes, teigdamas, kad anglai siekia apsaugoti tik savo kolonijas, o ne Europą. LTS pirmininkas rašė: „Caro valdžia ėjo senais, nukrypusiais keliais, siekdama Rytų kraštų ginkluota pajėga ir kiek galima stengdamasi pasiekti Indijos rubežių. Bolševikai čia, kaip ir visur, ėmė ieškoti naujų kelių ir jų priemonės anglai skaudžiau pajuto, negu caro valdžios pastangas. Ginklu Anglams nugalėti jie pasirinko agitaciją ir ne komunistinę, kaip anglų spauda stengiasi išpūsti. Bolševikai eina Anglų kolonijosna tautiniais obalsiais – nepriklausomybės obalsiais, atsipalaidavimo iš anglų išnaudojimo bei vergovės“ (41). Šios V. Krėvės išvalgos atspindi ano meto geopolitinę situaciją, o panegiriką sovietams galima vertinti kaip diplomatiją, vedant su jų pasiuntinybe derybas dėl pagalbos susigražinant Lenkijos okupuotą Vilniaus kraštą bei duoklę už finansinę pagalbą tautininkų spaudai (42), kurią skirdavo Maskvos pasiuntinys Kaune.

Nauja LTS vadovybė kvietė visoje Lietuvoje organizuoti Tautininkų sąjungos skyrius, jei susiburia nors dešimties asmenų grupė. Per metus V. Krėvė atsiskleidė kaip geras organizatorius, nes 1925 m. birželio 26–27 d. įvykusiame antrajame LTS suvažiavime, apžvelgdamas sąjungos veiklą, konstatavo įsteigtus 14 LTS skyrių, o tų metų pabaigoje jau veikė 19 skyrių su 297 tautininkų nariais (43). Tai buvo pasiekta siunčiant iš Kauno į provinciją tautininkų lektorius, kurie skaitė paskaitas ir ragino vietinius tapti tautininkų sąjungos nariais. Suvažiavimas sąjungos pirmininku perrinko prof. V. Krėvę-Mickevičių, o į valdybą po metų pertraukos išrinko ir A. Smetoną. Suvažiavimas nurodė politinės veiklos kryptis – ruošti 1926 m. Seimo rinkimams, o propagandos tikslas – kritikuoti krikščionių demokratų bloką, kuris nuo 1924 m. vienas tevaldė šalį. V. Krėvė siūlė įsteigti specialų laikraštį valstiečiams, kad juos būtų galima išplėsti iš LKDP įtakos, bet tam stigo lėšų. V. Krėvės pastangomis pasiekta tai, kad į Trečiąją Seimą pirmą kartą pateko trys tautininkų kandidatai. Deja, buvusiam Tautininkų sąjungos pirmininkui vėl nepasisėkė tapti Seimo nariu – jis sąrašė buvo įrašytas

ketvirtuoju.

V. Krėvės ir tautininkų takoskyra

Nuo 1922 m. A. Smetona, A. Voldemaras ir V. Krėvė dėstytojavo Lietuvos universitete, o 1925 m. prof. V. Krėvė-Mickevičius buvo išrinktas Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu. Kaip jau minėta, šio triumvirato nesantaikos grūdas pasėtas dar tuomet, kai steigiamajame tautininkų suvažiavime valstybės pirmeivių A. Smetonos ir A. Voldemaro neišrinko net į Centro valdybą. Nusipelnusių Lietuvos valstybei asmenų politinės ambicijos buvo pažemintos ir suprantama, kad LTS vadovybėje matyti V. Krėvę jiems buvo nelengva. Pirmiausia nesutarimai prasidėjo universitete tarp A. Voldemaro ir V. Krėvės, apie tai byloja J. Tumo-Vaižganto laiškas Petruui Klimui (rašyti 1926 m. vasario 9 ir 13 d.). Nors A. Voldemaras dar 1923 m. savo moksliniame straipsnyje V. Krėvei priskyrė lietuvių literatūros klasiko vardą, bet 1925 m. pabaigoje posėdžiaujant jis Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojus pavadinęs kišenvagiais. Žinoma, dekanas V. Krėvė negalėjo šio įžeidimo praleisti pro ausis. Kaip rašo J. Tumas-Vaižgantas: „dekanas Krėvė apskundė Voldemarą Rektoriui ir stengėsi Voldemarą nubausti disciplinariniu keliu.“ Toliau pabrėždamas, kad dėl nevaldomo A. Voldemaro būdo neįmanoma su juo kartu posėdžiauti, teigia: „man jis tiesiog abuoja, ir aš vieną sykį jį gerokai, taip pat brutaliai, aplamdžiau. Laukiu kokio keršto.“ Vaižgantas atskleidžia ir fakultete dirbančių tautininkų vadų politikavimą ir susidariusią slogią darbo aplinką: „Iš Tautininkų partijos aš nuo N. M. [Naujųjų metų, 1926 m. - V. T.] išstojau ir „Lietuvio“ nebešelpsiu. Virto asmeniniu Smetonos, Voldemaro ir Tamošaičio puolimu ir atsigynimu“(44).

Artėjo 1926 m. Seimo rinkimai, o savaitraštyje „Lietuvis“, redaguojamame rašytojo P. Vaičiūno, daug vietos buvo skirta literatūrai. Čia pasirodė pirmieji Antano Venclovo eilėraščiai ir Vytauto Jakševičiaus-Alanto novelės, 1925 m. pirmą kartą atspausdinta brandžiausia V. Krėvės drama „Skirgaila“. „Lietuvio“ Nr. 14 pirmajame puslapyje įdėta LTS Centro valdybos pirmininko V. Krėvės nuotrauka. Nors jame buvo publikuojami ir A. Smetonos bei A. Voldemaro Sovietų sąjungai palankūs politiniai straipsniai, bet artėjant rinkimams teko keisti politinę kryptį ir autorius. Dar prieš LTS suvažiavimą „Lietuvyje“ buvo išspausdintas anoniminis straipsnis, kuriame rašoma: „asmenys, mokėję valstybę veik iš niekur suburti, turėtų būti LTS Centro valdyboje“(45). Tai buvo netiesioginiai priekaištai V. Krėvės populiarinimui ir raginimas sugrįžti prie tautininkų vairo A. Smetonai. Nuo 1925 m. „Lietuvio“ Nr. 16 pasikeičia redaktorius, vietoj P. Vaičiūno juo tampa O. Ambraziejūtė ir politiniams straipsniams toną pradeda užduoti A. Smetona ir A. Voldemaras. Tai įvyksta po tautininkų vadovų susitikimo Centro valdybos nario Liudo Noreikos bute, kuriame P. Vaičiūnas buvo kritikuotas už per didelį V. Krėvės liaupsinimą(46).

Po tautininkų suvažiavimo 1925-ųjų birželio 29 d. V. Krėvė užleido LTS pirmininko postą A. Smetonai, pats pasilikdamas tik Centro valdybos nariu. Šie pasikeitimai gali būti paaiškinami tuo, kad artėjo rinkimai, todėl tautininkams vadovauti labiau tiko tautinių idėjų ištakų kūrėjas ir tarppartinėje kovoje labiau patyręs A. Smetona, o V. Krėvė 1926 m. birželį grįžo į Šaulių sąjungos Centro valdybą, kurioje turėjo didelį pasitikėjimą. LTS pirmininko posto atidavimas A. Smetonai gali būti paaiškinamas ir tuo, kad V. Krėvei buvo artimesnė akademinė aplinka, nes jis tapo Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu. Suprantama, kad po pirmininko posto perleidimo LTS Centro

valdybos posėdžiuose V. Krėvė ėmė lankytis retai(47), matyt, organizaciniai fakulteto reikalai nustelbė politinės veiklos poreikį. Po gegužės 8-10 d. įvykusių Trečiojo Seimo rinkimų paskutinį kartą LTS CV posėdyje V. Krėvė dalyvavo 1926 m. gegužės 18 d.(48) Regis, nepatekus į Seimą V. Krėvei daugiau nebeliko stimulo dalyvauti politinėje veikloje. Pašliję santykiai su A. Voldemaru taip pat vedė prie atsisveikinimo su tautininkais. Savaime suprantama, prof. V. Krėvė-Mickevičius – dekanas ir apskritai populiaris asmenybė – nenorėjo likti politikoje tik dekoratyvine figūra. Tad istoriografijos teiginys, kad V. Krėvė apleido LTS po 1926 m. Gruodžio septynioliktosios perversmo, kai jo bendražygiai A. Smetona ir A. Voldemaras nepakvietė rašytojo būti švietimo ministru, yra netiesa. Beje, šios nuomonės jokie dokumentai nepatvirtina ir yra gandų lygio, o panašius gandus paprastai sukurpia politiniai priešininkai. Kita vertus, vargu ar administracinės ministro pareigos galėjo žavėti V. Krėvę ir nustelbti fakulteto dekanato pareigas ir akademinę aplinką – neoromantikui rašytojui ir mokslininkui humanitarui ši aplinka buvo artimesnė.

Abejotina ir Valentino Gustainio nuomonė, kad „Krėvė nesiorientavęs politikoje [gal tiksliau tarppartinėje politinėje kovoje – V. T.], neturėjęs jokios politinės ideologijos [jo ideologija buvo – stipri suvienyta su Vilniumi ir Gardinu Lietuva – V. T.], be to, buvęs begaliai ambicingas, kampuotas ir nesukalbamas žmogus“(49). V. Gustainio nuomonę dėl V. Krėvės būdo savo pasisakymais visiškai paneigia universiteto profesoriai ir studentai, kuriuos užrašė V. Krėvės biografas Zigmantas Toliušis. V. Gustainio požiūriui prieštarauja ir tas faktas, kad prof. V. Krėvė-Mickevičius net 12 metų (1925-1937) buvo renkamas Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu. Beje, ši tautininkų ideologo V. Gustainio nuomonė paskelbta po V. Krėvės bendražygių įvykdyto perversmo, kai rašytojas jau tapo tautininkų oponentu, todėl ji negali būti nešališka.

Kaip pasakoja amžininkai, V. Krėvė buvo didelio darbštumo ir neišsenkančios energijos žmogus, geras organizatorius, šiandienos žodžiais tariant – puikus vadybininkas. Tai liudija aukščiau paskelbti faktai, bet labiausiai jo organizacinę veiklą vertino universiteto studentai ir kolegijos profesoriai. Buvusi jo studentė Marijona Čilvinaitė pasakoja: „Nors Krėvė buvęs fanabernas, bet studentai mėgė jį. V. Krėvė daugiausiai patikęs studentams už tai, kad jis nieko nebijojęs, paskaitose nesivaržydavęs, rėžęs teisybę į akis ir daręs drąsius palyginimus“(50). Paulius Galaunė prisimena: „Krėvė buvęs geras administratorius ir gerai tvarkęs fakulteto reikalus. Užtat visi profesoriai buvę juo patenkinti, gerbę Krėvę ir nuolat perrinkdavę jį dekanu“(51). Sofija Čiurlionienė rašė: „Jis pasižymėjo taktu ir diplomato gabumais, fakulteto reikalus tvarkęs sumaniai ir visuomet sklandžiai ir be triukšmo pravedavęs pribrendusius reikalus“(52). Universiteto rektorius Vincas Čepinskis kartą yra pasakęs: „Krėvei geriausia nesipriešinti, vis vien jis nenusileis ir pasieks savo“(53).

Epilogas

Po 1926 m. Trečiojo Seimo rinkimų Lietuvos vidaus politinė situacija pasikeitė. Vyriausybę sudarė valstiečiai liaudininkai ir socialdemokratai, o ryškus nuokrypis į kairę iššaukė neramumus, nes Seimas atšaukė karo padėtį ir paskelbė amnestijos įstatymą. Jau 1926-ųjų birželį komunistuojantys sluoksniai pasirodė viešai demonstruodami ir prezidentas K. Grinius pakvietė raituosius husarus demonstracijai išvaikyti. Tačiau demonstracijos vyko ne tik Kaune, bet ir Panevėžyje, Šiauliuose ir net Vilkaviškyje. Tokia šalies būklė metė juodą šešėlį vyriausybei ir parlamentinei

sistemai. Tautininkų sąjunga, buvusi daugmaž neutrali kairiųjų ir dešiniųjų grumtynėse, ėmė artėti prie krikščionių demokratų, įsisiūbavusi partinė kova ir neramumai visuomenėje subrandino sąlygas perversmui.

Dar 1923 m. TPP triumvirato derybose su Sovietų Sąjungos ambasadoriumi dėl pagalbos susigražinant Vilnių (apie tai sužinojome tik 1995 m., kai istorikas Z. Butkus ištyrė ir paskelbė Maskvos archyvus)(54) A. Smetona, A. Voldemaras ir V. Krėvė pareiškė, kad jei būtų sava organizacija kariuomenėje, tai perversmas kaipmat būtų įvykdytas, tik reikalinga apsauga nuo Lenkijos ir pagalba išvaduoti Vilniaus kraštą. Taigi tautininkų vadai, bet be V. Krėvės, padedant jauniems karininkams ir stebint sovietų atstovui (perversmo metu jų ambasados sekretorius ir sovietų agentūros šefas Davidas Skalovas buvo A. Smetonos bute ir valdžios klausimu kalbėjosi su jo žmona Sofija Smetoniene)(55), 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdė perversmą, tačiau pagalbos iš Sovietų Sąjungos nesulaukę Vilniaus neatsiėmė. Anot P. Klimo, „bolševikai, žinodami lietuvių jautrumą Vilniaus klausimu, meistriškai žaidė ta stygą“(56). Iš V. Krėvės politinės vizijos ir tikslo – išvaduoti Vilnių, tautininkai pasiliko tik šūkį: „Mes be Vilniaus nenurimsim!“ Regis, tai ir buvo pagrindinė priežastis V. Krėvei nusivilti politika ir galutinai nutraukti ryšius su Tautininkų sąjunga.

Apie V. Krėvės opoziciją tautininkams, perversmo būdu atsidūrusiems valdžioje, liudija 1927 m. kovo 4 d. dešimties universiteto profesorių kartu su prof. V. Krėve-Mickevičiumi pasirašytas memorandumas vyriausybei. Jame vėl akcentuojama V. Krėvės vizija, kad: „sudarę nenormališkas politinio gyvenimo sąlygas ir ardydami savo šalies ekonominį gyvenimą, mes sunkiname Vilniaus krašto atgavimą“, bei siūloma atstatyti Seimo darbą ir demokratinę sistemą, keisti Konstituciją, o prezidentą rinkti visos tautos balsavimu ir amnestuoti politinius nusikaltimus, „išskyrus tuos, kurie turėjo tikslą išduoti Lietuvą svetimai valstybei“(57).

Taip įžymusis rašytojas, intelektualas V. Krėvė išsprūdo iš politikos liūno ir atsidėjo kūrybiniam ir moksliniam darbui, tačiau tai tęsėsi tik keturiolika metų, nes jam likimas lėmė 1940 m. vėl sugrįžti į politiką ir kartu su Lietuva prasmegti geopolitikos akivare.

(1) Tamošaitis M. V. Krėvė-Mickevičius ir nepolitinė Lietuvos šaulių sąjunga (1922–1924) // *Metai*. – 2003. – Nr. 3. – P. 115–123.

(2) Tamošaitis M. Seimo veiksnys V. Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvių tautininkų sąjungos santykiuose (1920–1926 m.) // *Parlamento studijos*. – 2006. – Nr. 7. – P. 25–51.

(3) Butkus Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... // *Kultūros barai*. – 1995. – Nr. 8/9. – P. 80–84.

(4) Tamošaitis M. Seimo veiksnys V. Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvių tautininkų sąjungos santykiuose (1920–1926 m.). – P. 30.

(5) V. Krėvės 1921-10-22 laiškas žmonai Onai Marijai // *Literatūra ir kalba*. – XVII. – Vilnius: Vaga, 1981. – P. 93.

- (6) Jakštas J. Tautos pažangos partijos - Lietuvių tautininkų sąjungos bruožai 1916-1940 // Lietuvių tauta. - Vilnius: Lietuvos mokslas, 1998. - P. 130.
- (7) Ten pat. - P. 131.
- (8) Ten pat.
- (9) Ten pat. - P. 132.
- (10) Meysztowicz W. Gawędy o czasach i ludziach. - T. 1.: Poszło z dymem. - Londyn, 1973. - P. 29.
- (11) Plebiscitas ir „įdomūs eksperimentai“ // Lietuva. - 1920 m. spalio 3 d.
- (12) Vilniškis. Dviejų diplomatų pašnekesiai ir jų įvertinimas // Tauta. - 1920 m. lapkričio 12 d.
- (13) Sruogienė-Daugirdaitė V. Vincas Krėvė kasdieniniame gyvenime // Metmenys. - 1983. - Kn. 45. - P. 27-28.
- (14) Arzumanovas V. Kūrybos broliai. - Vilnius: Mintis, 1976. - P. 29.
- (15) Zalatorius A. Literatūra ir laisvė. - Vilnius: Baltos lankos, 1998. - P. 271.
- (16) Kadetai - Konstitucinių demokratų partija, liberali Rusijos politinė partija. Smerkė radikaliųjų kairiųjų partijų kovos metodus, rėmė P. Stolypino reformas, siekė įgyvendinti demokratines teises ir laisves, įkurti parlamentinę respubliką, Rusijos tautoms suteikti kultūrinę apsisprendimo teisę. Lietuvoje kadetų šalininkai ir rėmėjai buvo dalis liberalų. Antroje Rusijos Dūmoje jiems priklausė P. Leonas, kaip kadetų CK narys kėlė Lietuvos autonomijos klausimą. Ketvirtoje Dūmoje kadetams priklausė M. Yčas.
- (17) Kastanauskaitė L. Lietuvos inteligentija masonų ir paramasoniškose organizacijose (1918-1940). - Vilnius: Vaga, 2008. - P. 243.
- (18) Krėvė Mickevičius V. Žodis Lietuvai // Chicagos lietuvių literatūros draugijos leidinys, 1953. - P. 186.
- (19) POW - Polska organizacja wojskowa.
- (20) Krėvė V. Bolševikai // Tauta. - 1920 m. rugpjūčio 6 d. - Nr. 34 (43), 35 (44), 36 (45).
- (21) Šalkauskis S. Lietuvių tauta ir jos ugdymas // Lietuvių tauta. - P. 397.
- (22) Turčinavičius V. Išlieka tik kovojanti valia... // Lietuvos aidas. - 2003 m. kovo 18 d. - Nr. 63. - P. 12.; Turčinavičius V. Drąsiausias Lietuvos politinis ir karinis žygis // Kultūros barai. - 2009. - Nr. 10. - P. 16-21.
- (23) Krėvė V. Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė. - Vilnius: Mintis, 1992. - P. 100.

- (24) Tamošaitis M. Seimo veiksny V. Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvių tautininkų sąjungos santykiuose (1920-1926 m.). – P. 30.
- (25) LŠS CV posėdžio protokolas Nr. 107. 1923 m. kovo 28 d. – LCVA. – F. 561. – Ap. 2. – T. 1. – B. 158. – L. 42.
- (26) Abas. Seimo rinkimai ir šauliai // Trimitas. – 1923 m. balandžio 12 d. – P. 17-18.
- (27) Dėl ambasadorių sprendimo // Trimitas. – 1923 m. balandžio 12 d. – P. 3-4.
- (28) Butkus Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... // Kultūros barai. – P. 83.
- (29) V. K. [Krėvė V.] Pripažinimo kaina // Trimitas. – 1922 m. rugpjūčio 19 d.
- (30) Politikus [Krėvė V.]. Vilniaus klausimu. – LLTI RS. – F. 1-396. – L. 1.
- (31) Sleževičius M. Melo ir šmeižto keliais // Lietuvos žinios. – 1924 m. vasario 27 d.
- (32) LŠS CV posėdžių protokolai. – LCVA. – F 561. – Ap. 2. – T. 1. – B. 158. – L. 66.
- (33) Ten pat. – L. 67.
- (34) Ten pat. – L. 66.
- (35) Bružas A. Du epizodai iš V. Krėvės-Mickevičiaus politinės veiklos. – LLTI RS. – F. 51- 556. – L. 27-28.
- (36) Matusas J. Šaulių sąjungos istorija. – 1939. – P. 190.
- (37) Toliušis Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai (mašininis rankraštis, kopija saugoma V. Krėvės-Mickevičiaus memorialiniame muziejuje). – 1958. – P. 55.
- (38) Jakštas J. Tautos pažangos partijos – Lietuvių tautininkų sąjungos bruožai 1916-1940 // Lietuvių tauta. – P. 143.
- (39) Ten pat. – P. 139.
- (40) Lietuvių tautininkų sąjungos programa // Lietuvis. – 1924. – Nr. 3. – P. 2-3.
- (41) Krėvė V. Į artimą ateitį pažvelgus // Lietuvis. – 1925 m. sausio 9 d. – P. 2.
- (42) Butkus Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... // Kultūros barai. – P. 80-84.
- (43) Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996. – P. 146.
- (44) Vaižgantas. Laiškai Klimams. – Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998. – P. 54-55.
- (45) P. P. Lietuvių Tautininkų Sąjungos visuotinio suvažiavimo belaukiant // Lietuvis. – 1925 m. gegužės 1 d. – P. 11.

- (46) Toliušis Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai. – P. 59.
- (47) LTS CV suvažiavimų raštų nuorašų byla 1924–1929. – LCVA. – F. 554. – Ap. 1. – B. 36.
- (48) 1926 m. gegužės 18 d. LTS CV posėdžio protokolas. – LCVA. – F. 554. – Ap. 1. – B. 36. – L. 13.
- (49) Toliušis Z. Vincas Krėvė. Medžiaga biografijai. – P. 60.
- (50) Ten pat. – P. 16.
- (51) Ten pat. – P. 18.
- (52) Ten pat. – P. 19.
- (53) Ten pat.
- (54) Butkus Z. Jei opozicija gauna paramą iš svetur... // Kultūros barai. – P. 80–84.
- (55) Butkus Z. SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920–1940) // Darbai ir dienos. – 1998. – Nr. 7 (16). – P. 145.
- (56) Klimas P. Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1919–1940 m. – Vilnius: Mintis, 1991. – P. 105.
- (57) Lietuvos universiteto profesorių memorandumas dabartinei vyriausybei (kopija saugoma V. Krėvės-Mickevičiaus memorialiniame muziejuje).